

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

XXXIII
2014

IAȘI
2014

COMITETUL DE REDACȚIE

Lăcrămioara STRATULAT (redactor șef)

Senica ȚURCANU

Sorin IFTIMI

Tamilia-Elena MARIN

Ioan IAȚCU

Zamfira PUNGĂ

Măriuca-Diana VORNICU (secretar de redacție)

Adriana MIRON (secretar de redacție)

Traduceri revizuite/realizate

Simona POSTOLACHE

Tehnoredactare

Loredana SOLCAN

Grafică copertă

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

Muzeul de Istorie a Moldovei

Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1

Iași, RO-700028

Telefon/Fax: 040232218383

e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI – Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen.....	5
Julia BRAUNGART, The Music-Note Linear Pottery Culture in Eastern Romania: Proposal for a Relative Chronology/ Cultura ceramicii liniare cu capete de note muzicale în estul României: propunere pentru o cronologie relativă.....	9
Vasile DIACONU, Ioan MITREA, Mărturii arheologice provenite din două așezări ale dacilor liberi aflate în zona subcarpatică a Neamțului/ Archaeological Testimonies Coming from Two Settlements of the Free Dacians in the Subcarpathian Area of Neamț County.....	43
Tudor-Radu TIRON, Lucian-Valeriu LEFTER, The Feudal Ceremony of Colomeea/Kołomyja (september 12th 1485). Notes on the Moldavian Heraldry and Vexillology during the Reign of Prince Stephen the Great/ Ceremonia feudală de la Colomeea/Kolomyja (12 septembrie 1485). Note asupra heraldicii și vexilologiei moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.....	57
Rodica POPOVICI, Lucia-Minodora MĂȚĂ, Stove Tiles Ornamented with less Known Decorative Motifs: the Lion, the Dragon and the Knight/ Călele ornamentate cu motive decorative mai puțin cunoscute: leul, dragonul și cavalerul.....	79
Violeta-Anca EPURE, Organizare bisericească, credințe, superstiții și obiceiuri în Principatele Române în viziunea consulilor și călătorilor francezi prepașoptiști/ L'organisation de l'église, les croyances, les superstitions et les coutumes dans les Principautés Roumaines dans la vision des consuls et des voyageurs français avant la révolution de 1848.....	101
Manole BRIHUNEȚ, Distribuirea locurilor de cimitir la începutul secolului al XIX-lea: Iași, Chișinău și București/ The Distribution of Cemetery Sites in the Early 19th Century: Iași, Chișinău and București.....	125

Sorin IFTIMI, Anton Kauffman, un pictor vienez în Țările Române (1840-1845) / <i>Anton Kauffman, a Viennese Painter in the Romanian Countries (1840-1845)</i>	137
Liliana CONDRATICOVA, Arta metalului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: meșteri, ateliere, obiecte din metale prețioase și comune / <i>The Art of Metal during the Second Half of the 19th Century: Artisans, Objects Made of Precious and Common Metals</i>	177
Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, Parlamentul și politica externă a României în ajunul Primului Război Mondial (februarie-iunie 1914) / <i>Romania's Parliament and Foreign Policy in the Eve of the First World War (February-June 1914)</i>	191
Narcis Dorin ION, Familia Berindei. Portretul unor aristocrați ai spiritului. Convorbiri cu academicianul Dan Berindei / <i>The Berindei Family. The Portrait of some Aristocrats of the Spirit. Interviews with the Academician Dan Berindei</i>	213

Recenzii. Note de lectură (Book Reviews)

Constantin PREOTEASA, Ciprian-Dorin NICOLA (eds.), <i>L'impact anthropique sur l'environnement durant le néo-énéolithique du sud-est de l'Europe // In honorem Dr. Gheorghe Dumitroaia</i> , Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XXXI, Piatra-Neamț, 2014, 314 p. (Vasile DIACONU).....	283
Sławomir Kadrow (ed.), with the editorial cooperation of Elżbieta Trela-Kieferling, <i>Bilcze Złote. Materials of the Tripolye Culture from the Werteba and the Ogród Sites</i> , Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie, tom V, Cracovia, 2013, 324 p. (Loredana SOLCAN).....	286
Mirela VERNESCU, <i>Bărăganul în preistorie (circa 3500-1200 a. Chr.). Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și epoca bronzului</i> , Editura Istros, Brăila, 2013, 304 p. (Vasile DIACONU).....	290
Radu Ota, <i>De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipium Septimium Apulense</i> , Editura Altip, Alba Iulia, 2012, 255 p. (Ioan OPREA).....	294

ABREVIERI

ABBREVIATIONS - ABREVIATIONS - ABKURZUNGEN

- AAC - *Acta Archaeologica Carpathica*, Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie, Komisja Archeologiczna, Krakowie.
- AARMSI - *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, București.
- AIIAI/AIIX - *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași/Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, Iași.
- Albina Românească - *Albina Românească. Gazetă administrativă și politico-literară*, Iași.
- AMM - *Acta Moldaviae Meridionalis*, Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui.
- AMMSS - *Acta Musei Moraviae – Scientiae Sociales*, Moravian Museum, Brno.
- AMN - *Acta Musei Napocensis*, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.
- AMNP.A - *Acta Musei Nationalis Pragae. Řada A, Historie*, Národní Muzeum, Praha.
- AMT - *Acta Musei Tutovensis*, Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad.
- ANIC - Arhivele Naționale Istorice Centrale, București.
- ANRM - Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău.
- AP - *Analele Putnei*, Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna.
- ArhGen - *Arhiva Genealogică*, Academia Română. Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Iași.

ArhMold	- <i>Arheologia Moldovei</i> , Academia Română. Institutul de Arheologie Iași.
AȘUI	- <i>Analele Științifice ale Universității „A. I. Cuza” din Iași</i> , Iași.
BAR Int. Ser.	- <i>British Archaeological Reports. International Series</i> , Oxford.
BCMI	- <i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> , București.
Carpica	- <i>Carpica</i> , Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău.
CCAR	- <i>Cronica cercetărilor arheologice din România</i> , CIMEC, București.
CercIst S. N.	- <i>Cercetări Istorice</i> (serie nouă), Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași.
DIR	- <i>Documente privind istoria României</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
DRH	- <i>Documenta Romaniae Historica</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
Hierasus	- <i>Hierasus. Anuarul Muzeului Județean Botoșani</i> , Muzeul Județean Botoșani.
MCA	- <i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , București.
MemAntiq	- <i>Memoria Antiquitatis, Acta Musei Petrodavensis</i> , Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț.
MIA	- <i>Materialy i issledovanija po arheologii SSSR</i> , Moscova-Leningrad.
Monumentul	- <i>Monumentul - Tradiție și Viitor</i> , lucrările Simpozionului Național Monumentul - Tradiție și Viitor, Iași.
Památky archeologické	- <i>Památky archeologické</i> , Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha.
Pontica	- <i>Pontica</i> , Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
Peuce	- <i>Peuce</i> , Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

- PZ - *Praehistorische Zeitschrift*, Freie Universität, Institut für Prähistorische Archäologie, Berlin.
- RÉSEE - *Revue des Études Sud-Est Européenes*, Institutul de Studii Sud-Est Europene, București.
- RI - *Revista Istorică*, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București.
- RIR - *Revista istorică română*, București.
- RMMMIA - *Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă*, București.
- RRH - *Revue roumaine d'histoire*, București.
- SASTUMA - *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde*, Bonn.
- SCIA - *Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă plastică*, București.
- SCIV(A) - *Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
- SCN - *Studii și Cercetări de Numismatică*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
- SlovArch - *Slovenská archeológia*, Slovenská akadémia vied, Bratislava.
- Suceava - *Suceava, Anuarul Muzeului Bucovinei*, Suceava.
- Tyragetia - *Tyragetia*, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău.
- UISPP - Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques.

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

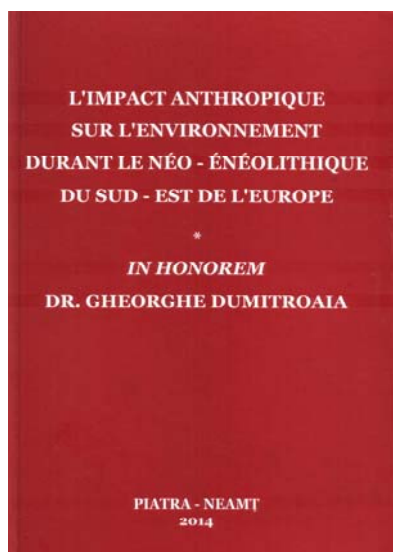
Constantin Preoteasa, Ciprian-Dorin Nicola (eds.), *L'impact anthropique sur l'environnement durant le néo-énéolithique du sud-est de l'Europe // In honorem Dr. Gheorghe Dumitroaia*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XXXI, Piatra-Neamț, 2014, 314 p.

A devenit deja o tradiție ca în cadrul Complexului Muzeal Județean Neamț să se organizeze manifestări științifice și să fie editate publicații referitoare la neoliticul și eneoliticul din România, cu o privire specială asupra culturii Cucuteni, mai ales că pe lângă instituția amintită funcționează și un Centru internațional de cercetare dedicat acestei importante civilizații preistorice.

În rândurile de față ne propunem semnalarea unei noi apariții editoriale din binecunoscuta serie Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, care a ajuns la volumul XXXI. Lucrarea la care facem referire include în paginile sale o parte dintre contribuțiile științifice prezentate în cadrul colocviului

internațional „*Impactul antropocentric asupra mediului natural în neo-eneoliticul sud-est european*”, desfășurat la Muzeul de Artă Eneolitică Cucuteni din Piatra-Neamț, între 24-26 octombrie 2012. Volumul este în același timp și un omagiu adus cercetătorului Dr. Gheorghe Dumitroaia, cu prilejul împlinirii vârstei de 65 de ani, fiind cunoscute realizările sale în domeniul studierii neo-eneoliticului din estul României.

Prefața lucrării, semnată de cei doi editori, Constantin Preoteasa și Ciprian-Dorin Nicola, are menirea de a lămurii cititorul asupra structurii și conținutului cărții, subliniind ideea că interdisciplinaritatea face parte din tendințele actuale ale arheologiei și că, în acest fel, pot fi creionate dimensiunile impactului uman asupra mediului și, implicit, consecințele acestui fapt asupra comunităților preistorice. Urmează apoi un material *In honorem Dr. Gheorghe*

Dumitroaia, în care sunt trecute în revistă principalele sale repere biografice, accentul fiind pus pe cele mai importante momente din cariera domniei sale de aproape 40 de ani în slujba arheologiei și a muzeografiei. Numeroasele expoziții (unele internaționale), șantierele arheologice coordonate sau în care a fost membru al echipelor de cercetare, cele nouă cărți, 41 de editări și aproape 170 de articole și studii de specialitate stau dovadă a înaltei sale competențe.

Privitor la subiectul volumului, deși reunește doar 10 studii ale unor specialiști din Bulgaria, Republica Moldova, Belgia și România, acestea acoperă un vast câmp de cercetare.

Spre exemplu, articolul semnat de Tzvetana Popova aduce în discuție aspecte privitoare la economia agricolă de subzistență din neo-eneoliticul arondat actualului spațiu al Bulgariei, pornind de la datele arheobotanice din 46 de așezări. Analizele efectuate au permis abordarea unor probleme referitoare la reconstituirea practicilor agricole pornind de la flora sălbatică, culesul ca sursă de subzistență sau utilizarea plantelor în scopuri tehnice și medicinale.

O altă contribuție, datorată lui Dumitru Boghian și colaboratorilor săi, analizează impactul antropoc asupra mediului de pe cursul mijlociu al râului Suceava, în perioada neo-eneoliticului. De fapt, cercetarea grupului de autori se concentrează asupra a două așezări importante, pluristratificate, din vecinătatea orașului Suceava (siturile de la Mihoveni și Ițcani). Prin intermediul datelor oferite de aplicațiile GIS au fost propuse explicații privitoare la condițiile de habitat oferite de zona în care se găsesc cele două așezări și care au determinat locuirea de lungă durată a acestora.

Un studiu interesant, datorat lui Dragoș Gheorghiu, își propune să evidențieze aspecte legate de o așa-numită „domesticire a spațiului”, în fond, o abordare antropologică și experimentală a planimetriei zonelor locuite de comunitățile culturii Vădastra. Autorul abordează câteva direcții principale de discuție, cum ar fi: cercul și pătratul în neolitic, geometrie și complexitate spațială sau reprezentarea geometrică în mentalul colectiv. Pornind și de la datele de arheologie experimentală, autorul sesizează conexiuni interesante între modul de construcție a locuințelor și dispozitivele folosite pentru realizarea țesăturilor, dar numai sub aspectul geometriei.

Viktoria Petrova și grupul său de colaboratori au adus în discuție modul de utilizare a resurselor naturale din *hinterlandul* sitului de la Hadzidimitrovo (regiunea Yambol, Bulgaria), atribuit culturii Karanovo VI. Accentul a fost pus pe datele arheobotanice și arheozoologice, dar nu au fost omise nici analizele mineralogice ale unor eșantioane de cupru sau studiul petrografic al unor piese de silex, care ne arată existența unor surse variate de aprovizionare.

Cercetătorii bulgari Yavor și Kamen Boyadzhiev au publicat câteva considerații referitoare la două situri calcolitice din zona răsăriteană a Munților Rhodopi – așezările de la Varhari și Orlitsa –, sub aspectul interacțiunii respectivelor comunități umane cu mediul natural. Amplasamentul în zona montană a impus un anumit specific arhitecturii și utilizării spațiului locuibil, precum economiei respectivelor colectivități. Un aspect important îl reprezintă industria litică din situl de la Varhari, unde au fost descoperite peste 100.000 de piese, dar și două ateliere pentru prelucrarea unor mărgele de piatră.

Industriei materiilor dure animale îi sunt rezervate două studii, ai căror autori principali sunt Corneliu Beldiman și Diana-Maria Sztancs (la unul dintre acestea a colaborat și Costel Ilie), binecunoscuți pentru preocupările lor în acest domeniu. O primă contribuție, care este doar un segment al unui amplu proiect, numit *DanubiOs*, analizează artefactele din os și corn descoperite în sud-estul Moldovei, cu precădere în județul Galați. A fost studiat un lot de 240 de piese, provenite din patru situri, atât din punctul de vedere al materiilor prime și al frecvenței acestora, cât și din cel al tehnologiilor de prelucrare. Un accent deosebit a fost pus pe studiul traseologic, pentru a contura cât mai bine modul de realizare și de folosire a unora dintre artefactele confecționate din materii dure animale. Cel de-al doilea studiu al cercetătorilor amintiți este dedicat tot artefactelor din materii dure animale, care provin din vechile săpături de la Ariușd, dar și din alte situri contemporane, cum sunt cele de la Malnaș-Băi și Olteni.

Un amplu istoric al cercetărilor pluridisciplinare din complexul cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolye îi are ca autori pe Constantin Preoteasa și Sergiu Bodean. Articolul, complex și bine documentat, aduce în atenția specialiștilor principalele domenii de studiu care vin în ajutorul arheologiei, de unde se observă o anumită discrepanță în ceea ce privește rezultatele cunoscute până în prezent. De exemplu, sedimentologia, geomorfologia, antracologia, traseologia sunt doar câteva direcții de cercetare care nu oferă o bază informațională foarte cuprinzătoare pentru complexul cultural amintit. Situația este însă total diferită în cazul datelor de natură arheozoologică și arheobotanică, care sunt cunoscute pentru un număr important de situri și care ajută la înțelegerea multora dintre aspectele economice ale comunităților eneolitice.

Profesorul Nicolae Ursulescu, împreună cu Vasile Cotiugă, ne prezintă un studiu complex privitor la unele așezări pluristratificate și fortificate din culturile Precucuteni și Cucuteni, mai ales în ceea ce privește modul în care a evoluat spațiul locuibil al acestora. Cei doi autori analizează un număr de 18 stațiuni și, pe baza trăsăturilor acestora, le clasifică în: situri fortificate în formă de *tell*, situri cu aspect de *tell*, situri cu tendințe de a forma un *tell* și situri fără aspect de *tell*.

În fine, un ultim articol, semnat tot de către Dumitru Boghian și o serie de colaboratori, aduce în atenția specialiștilor un model de analiză microzonală, privitor la relația om-mediu în arealul stațiunii cucuteniene de la Tăcuta (jud. Vaslui). Deși cercetarea așezării este încă la început, iar baza de date este modestă, autorii au reușit, prin corelarea cu informațiile de natură interdisciplinară dobândite în cadrul unor situri aflate într-un perimetru mai larg, să contureze principalele trăsături ale interacțiunii omului cu mediul în arealul geografic avut în vedere.

La finalul acestei note bibliografice salutăm apariția unui astfel de volum, care pune accentul pe interdisciplinaritate în arheologie, făcând astfel ca studierea trecutului să nu se rezume doar la o analiză descriptivă, ci să ajute la o mai bună înțelegere a comportamentului, nevoilor și interacțiunilor umane în preistorie.

Faptul că lucrarea de față reunește studii publicate în engleză și franceză constituie încă un plus de valoare, fiind accesibilă în acest fel unui număr important de specialiști interesați de neo-eneoliticul sud-est european.

Vasile DIACONU

Ślawomir Kadrow (ed.), with the editorial cooperation of Elżbieta Trela-Kieferling, *Bilcze Złote. Materials of the Tripolye Culture from the Werteba and the Ogród Sites*, Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie, tom V, Cracovia, 2013, 324 p.

Numele de *Bilcze Złote* – localitate aflată pe teritoriul actual al Ucrainei – are o anumită rezonanță în rândurile cercetătorilor preocupați de investigarea complexului cultural Cucuteni-Ariușd-Tripolie. Materialele descoperite în această zonă, la Ogród și în peștera Werteba, la cumpăna dintre secolele XIX-XX se află astăzi în patrimoniul Muzeului de Arheologie din Cracovia și constituie subiectul monografiei pe care ne propunem să o prezentăm.

Lucrarea, editată de Ślawomir Kadrow, cu cooperarea editorială a Elżbietei Trela-Kieferling, apărută în anul 2013 în seria Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie, tipărită atât în limba poloneză, cât și în engleză, reprezintă apogeul unei povești începute în secolul al XIX-lea. La realizarea monografiei au participat cercetători din Polonia, Ucraina și România, care semnează diferite părți din lucrare.

Aceasta este structurată în șase secțiuni, fiind deschisă de o scurtă *Prefață* (p. 7-8) semnată de editorul volumului, care prezintă contextul în care a fost posibilă apariția lucrării monografice și punctele de referință ale conținutului acesteia.

Cea de a doua secțiune a lucrării este dedicată istoricului cercetării siturilor arheologice (p. 9-11), fiind semnată de Sławomir Kadrow și Elżbieta Trela-Kieferling. Într-o manieră concisă și riguroasă, autorii trec în revistă principalele momente ale investigațiilor realizate în peștera Werteba și în situl de la Ogród (p. 9), cercetate de Adam Honory Kirkor (1876, 1878), Gotfryd Ossowski (1890), Włodzimierz Demetrykiewicz (1898, 1904, 1906) și respectiv de E. Pawłowicz (1889), Gotfryd Ossowski (1890, 1891) și Włodzimierz Demetrykiewicz (la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea). Prezentarea săpăturilor este completată de o discuție referitoare la diversele teorii emise de-a lungul timpului privitoare la încadrarea culturală a descoperirilor (p. 9-10).

Această recapitulare a cercetărilor este urmată de o prezentare a investigațiilor și a analizelor recente efectuate asupra materialelor arheologice descoperite în peștera Werteba (p. 13-21), capitol semnat de Sławomir Kadrow. Sunt astfel aduse în discuție cronologia, periodizarea, relațiile culturale și tipologia așezărilor tripoliene, cu referire specială asupra celor de la Bilcze Złote. Într-o primă fază sunt subliniate o serie de diferențe existente între cronologia absolută propusă pentru spațiul românesc și cea propusă pentru cel ucrainean, iar apoi sunt prezentate diferențele terminologice privitoare la așa-numitele culturi post-cucuteniene (de exemplu: fenomenele de tip Horodiștea-Erbiceni, pe care cercetătorii din spațiul estic le includ în etapa Tripolie CII). Aceste observații sunt urmate de o prezentare a datărilor efectuate pe materialele descoperite în peștera Werteba, informațiile obținute fiind coroborate și comparate cu datele existente în literatura de specialitate. Prin discutarea acestor aspecte se urmărește elucidarea unor aspecte cronologice legate de momentele de tranziție (trecerea de la faza Tripolie BII la CI, trecerea de la Tripolie CI la CII), precum și precizarea plasării cronologice a sfârșitului fazei CII. De asemenea, în atenția cercetătorului polonez s-a aflat și stabilirea intervalului cronologic în care a evoluat locuirea umană din

peștera Werteba. În aceeași secțiune sunt prezentate sincronismele culturale pentru fazele Tripolie BII, Tripolie CI și Tripolie CII, dar și diferitele influențe exercitate asupra grupurilor tripoliene în ultimele faze de evoluție, fiind evidențiate o serie de importuri sau imitații prezente în repertoriul formelor ceramice Cucuteni-Tripolie. O discuție interesantă este formulată și în jurul problematicii ridicată de semnificația frecventării peșterii Werteba. Având în vedere contextul arheologic, dar și o serie de analize ADN făcute pe resturile osteologice umane descoperite, peștera este interpretată „ca un loc de divinație, mai degrabă decât ca unul de refugiu în fața străinilor sau o simplă așezare” (p. 18)

Cea de a patra secțiune a lucrării, realizată tot de către Sławomir Kadrow, tratează mediul natural și fondul cultural al locuirilor preistorice de la Bilcze Złote (p. 23-28). Este prezentat cadrul geografic din zona siturilor arheologice, fiind marcată poziționarea lor geografică și evidențiate caracteristicile actuale ale solurilor și climei. De asemenea, este discutat istoricul locuirilor preistorice din zonă. În încheiere se realizează o trecere în revistă a secvențelor culturale documentate în regiune, care încep în faza Tripolie BI și continuă până în faza Tripolie CII.

A cincea secțiune este cea mai amplă din cadrul lucrării și vizează diferitele tipuri de artefacte, fiind împărțită în șapte sub-secțiuni.

Prima dintre acestea, cea dedicată ceramicii pictate, este semnată de către cercetătorul ucrainean Taras Tkachuk (p. 29-44). Într-o primă parte, sunt amănunțit discutate caracteristicile ceramicii (formă și decor) de la Ogród, acestea încheindu-se cu o serie de considerații asupra secvențelor evolutive ale așezării, cercetarea relevând existența a trei etape de evoluție, încadrate, din punct de vedere cultural, în fazele BI-BII și CI ale culturii Tripolie. Atenția cercetătorului se îndreaptă apoi spre materialul provenit din peștera Werteba, unde au fost, de asemenea, distinse trei faze de evoluție, atribuite etapei finale a fazei Tripolie CI și fazei CII. Materialul ceramic provenit din ansamblul arheologic Werteba I este atent analizat din punct de vedere stilistic și tipologic, o importanță deosebită fiind acordată studierii așa-numitelor „importuri” (de la grupul Badragi și de la alte grupuri tripoliene, precum și a celor din Bazinul Carpatic). Apoi sunt discutate descoperirile arheologice atribuite nivelului Werteba II și importurile și influențele venite de la grupul Brânzeni. Minuțioasa analiză a materialului ceramic a condus la realizarea unor observații de ordin cultural și taxonomic și a permis evidențierea unor schimbări culturale survenite în fazele Tripolie CI și CII în bazinul mijlociu al Nistrului. Această sub-secțiune se încheie cu o serie de considerații privitoare la materialul ceramic atribuit nivelului Werteba III.

Cea de a doua sub-secțiune, semnată de Sławomir Kadrow, este dedicată tot materialului ceramic, fiind însă analizată exclusiv așa-numita ceramică „de

bucătărie” (p. 45-48). Astfel, sunt prezentate, într-o manieră succintă, unele date legate de procesul tehnologic, precum tipul materiei prime folosite și tipul de degresant utilizat, dar și o serie de aspecte de ordin tipologic și stilistic, care au permis stabilirea legăturilor existente între comunitățile de la Bilcze Złote și alte populații contemporane.

A treia sub-secțiune tratează sintetic utilajul litic provenit din stațiunile de la Ogród și Werteba și este realizată de Elżbieta Trela-Kieferling (p. 49-52). Artefactele analizate sunt prezentate din punct de vedere tipologic, cu determinarea materiei prime. Din păcate, se pare că pentru mai mult de jumătate din materialul supus studiului nu este cunoscut locul de proveniență, ceea ce împiedică realizarea unei analize complexe. Deoarece o prezentare exhaustivă a materialului a fost realizată în cadrul unui studiu publicat în anul 2003, în această secțiune sunt reluate, după spusele autoarei, doar aspectele considerate mai importante (p. 49). Astfel, cel puțin pentru moment, informațiile detaliate referitoare la această categorie de piese rămân, cel puțin parțial, inaccesibile unui număr însemnat de specialiști întrucât materialul inițial este publicat în limba poloneză, barierele lingvistice nefiind încă demontate.

Senica Țurcanu semnează cea de a patra sub-secțiune, care are în vedere reprezentările plastice antropomorfe și zoomorfe descoperite în siturile de la Bilcze Złote (p. 53-85). Lotul analizat cuprinde 79 de statuete antropomorfe și 36 de statuete zoomorfe. Ca și în cazul utilajului litic, se păstrează doar puține informații cu privire la condițiile de descoperire ale pieselor, fapt ce împiedică construirea unor analize contextuale. Studiul debutează cu o serie de considerații privitoare la starea de conservare a materialului și la gradul de fragmentare al acestuia, pentru ca, ulterior, piesele să fie prezentate și discutate pe baza criteriilor stabilite în lucrarea cercetătorului Dan Monah. Și în cazul plasticii zoomorfe, este adusă în discuție starea de conservare a pieselor (doar șapte dintre acestea fiind întregi), dimensiunea acestora, precum și materia primă utilizată la manufacturarea lor. De asemenea, este realizată o sistematizare a materialului în funcție de specia animalieră redată (fiind remarcată predominanța reprezentărilor de bovidee), urmată de o analiză privitoare la posibilitatea utilizării bovinelor pentru tracțiune. O atenție deosebită este acordată asocierii dintre reprezentările animaliere și cele umane, ilustrată prin celebra placă de os în formă de cap de taur pe care este redată o figură antropomorfă.

Următoarele două sub-secțiuni sunt dedicate diferitelor impresiuni observate pe materialul ceramic. Astfel, Irena Gluza discută amprente de plante (p. 87-99), fiind relevată atât prezența speciilor cultivate, cât și a celor din flora spontană, dar și a unor insecte, iar Anna Prokopowicz prezintă impresiunile de

materiale textile (p. 101-102) imprimate pe fundul unor vase, identificând tipul de țesătură, analizele nereușind însă să determine materia primă utilizată la realizarea produselor textile.

Ultima parte a secțiunii este dedicată artefactelor manufacturate din materii dure animale și este semnată de Grażyna Godula (p. 103-108). Aceasta notează faptul că materialul analizat a fost privit din două unghiuri: „ca un set de artefacte de origine animală”, dar și ca o metodă de studiere și cunoaștere a faunei din zonă. Astfel, în unele cazuri, materia primă a putut fi identificată până la nivel de specie, fiind evidențiată predominanța celei provenite de la mamifere, în special de la cele sălbatice. Așa cum se menționează încă din primele rânduri ale contribuției, acesta s-a limitat la încadrarea tipologică a pieselor și nu a tratat probleme ce țin de tehnologia de producerea a acestor artefacte sau de funcționalitatea acestora.

Lucrarea se încheie cu serie de scurte concluzii (p. 109-110), în care este subliniată importanța acestui demers, precum și câteva direcții viitoare de cercetare. Monografia este însoțită de o bogată ilustrație, de bună calitate (210 planșe), plasată la finalul volumului, ce documentează și întregeste textul științific.

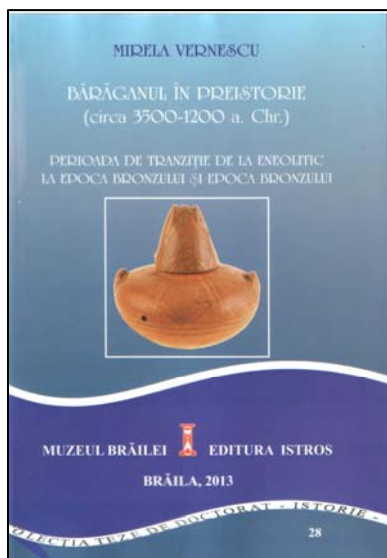
De asemenea, lucrarea este însoțită de un CD, care conține versiunea poloneză a lucrării, dar și o serie de copii ale rapoartelor de săpătură realizate la cumpăna dintre veacurile al XIX-lea și al XX-lea, precum și o versiune electronică a materialului publicat în 2003, realizat de Sławomir Kadrow, Michailo Sokhachiy, Taras Tkachuk și Elżbieta Trela.

Loredana SOLCAN

Mirela Vernescu, *Bărăganul în preistorie (circa 3500-1200 a. Chr.). Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și epoca bronzului*, Editura Istros, Brăila, 2013, 304 p.

Semnalăm cu acest prilej apariția în „peisajul” lucrărilor de arheologie de la noi a unei contribuții recente, datorate doamnei Mirela Vernescu, de la Muzeul Brăilei.

Lucrarea se deschide cu un *Cuvânt înainte*, semnat de prof. univ. dr. Nicolae Ursulescu, care are rolul de a introduce cititorul în problematica abordată și de a justifica necesitatea unui astfel de demers. De altfel, în *Prefață*, autoarea explică în detaliu care a fost motivația cărții sale, redactată într-o primă

formă ca teză de doctorat. După cum ea însăși declară, doamna Mirela Vernescu și-a propus o nouă ordonare și modalități diferite de abordare a informațiilor arheologice cunoscute pentru preistoria zonei de est a Câmpiei Române. Tot în această parte a lucrării sunt expuse succint și câteva repere metodologice menite să faciliteze înțelegerea principalelor direcții urmărite pentru definitivarea acestei cercetări.

Un prim capitol al cărții, intitulat *Probleme introductive*, este structurat la rândul său în trei segmente: *Cadrul geografic*, *Probleme de terminologie și periodizare*, *Istoricul cercetărilor*.

Așa cum era și firesc, este prezentat cadrul geografic al arealului studiat, respectiv al Bărăganului, delimitat la est și la sud de Dunăre, la vest de o linie ce pleacă de la gurile Mostiștei până la râul Sărat (jud. Buzău), iar la nord se întinde până la Câmpia Siretului Inferior. În cadrul acestui subcapitol sunt punctate aspecte referitoare la caracteristicile geologice ale zonei, ale reliefului, resursele solului și ale subsolului, rețeaua hidrografică, clima, vegetația, fauna (din prezent!), precum și mediul natural în epoca bronzului. Ca și pentru alte areale geografice, reconstituirea mediului comportă încă suficiente dificultăți, generate de lipsa unor bogate informații de natură paleoclimatică, arheobotanică, arheozoologică etc. Deși s-a încercat o prezentare a principalelor etape climatice ale Holocenului, corespunzătoare segmentului temporal cuprins între sfârșitul eneoliticului și începutul epocii fierului, am constatat unele inadvertențe cronologice ale acestor subdiviziuni (spre exemplu, Atlanticul a fost plasat între 3000-1000/500 a. Chr., iar Subatlanticul s-ar fi desfășurat între 1000-500 a. Chr.). Din păcate nu ni se spune nimic despre Subboreal, perioadă care a cuprins întreaga epocă a bronzului.

În ceea ce privește *Problemele de terminologie și periodizare*, observăm că s-a acordat o atenție specială diferitelor sisteme cronologice, propuse în special de către cercetătorii români, iar autoarea concluzionează că cea mai potrivită periodizare este cea tripartită, datorată lui I. Nestor. Poate un tabel cronologic ar fi fost util pentru înțelegerea cadrului temporal analizat în lucrarea de față. Cât despre „problemele de terminologie”, acestea sunt prea puțin evidențiate, poate cu excepția sintagmei „perioada de tranziție”, care este explicată prin prisma

opiniilor unor cercetători cunoscuți (p. 30). În schimb, în următorul subcapitol – *Istoricul cercetărilor* –, sunt mult mai bine explicați anumiți termeni, desigur, în raport cu principalele etape ale cercetărilor privitoare la fenomenele culturale post-eneolitice și ale epocii bronzului. În chip firesc, autoarea subliniază cele mai importante contribuții științifice care au vizat culturile arheologice întâlnite în spațiul de referință.

Capitolul II, intitulat *Repertoriul descoperirilor*, formează eșafodajul studiului întocmit de către Mirela Vernescu, cuprinzând 144 de situri și descoperiri izolate, ordonate alfabetic. Pentru fiecare obiectiv a fost întocmită o fișă standard, care cuprinde informații despre tipul cercetărilor, localizarea geografică și toponim, tipul descoperirii (așezare, necropolă, depozit), bibliografie și locul unde se păstrează vestigiile arheologice. Cele câteva imagini inserate în textul repertoriului credem că își puteau găsi un loc mai potrivit în segmentul rezervat ilustrației. De asemenea, un tabel sintetic ar fi fost relevant pentru o imagine de ansamblu a stadiului și gradului de cercetare la care s-a raportat autoarea.

Specificul cultural în perioada de tranziție și epoca bronzului este cel de-al treilea capitol al cărții, în care se face o prezentare generală a manifestărilor culturale corespunzătoare segmentului cronologic amintit. Principalele culturi analizate sunt: Usatovo, Cernavoda III, Cernavoda II-Foltești, Jamnaja, Katakombnaja, Mnogovalikovaja și complexul Noua-Sabatinovka-Coslogeni.

Un capitol consistent al lucrării este intitulat *Analiza categoriilor de descoperiri*, structurat la rândul său în mai multe subcapitole, în care sunt trecute în revistă culturile amintite mai sus. Într-o primă fază au fost discutate *Așezările și locuințele*, deși pentru anumite secvențe temporale și orizonturi culturale, informațiile sunt sumare. Pentru fiecare cultură sunt aduse în atenție aspecte privitoare la amplasamentul așezărilor, dimensiunile lor, structura internă, tipurile de locuințe etc. Pentru complexul Noua-Sabatinovka-Coslogeni se vorbește despre așezări de tip cenușar, ceea ce, din punctul nostru de vedere, nu este tocmai corect, întrucât „cenușarul” este o structură sau mai degrabă un complex de mari dimensiuni în cadrul unei așezări și nu un sit individual. Sunt prezentate apoi *Necropolele și mormintele*, care relevă un comportament funerar variat, lucru de altfel normal în condițiile unor entități culturale diferite. O atenție specială pentru zona Bărăganului a fost acordată în mormântărilor tumulare, frecvent întâlnite la populațiile de origine răsăriteană de la începutul epocii bronzului. *Depozitele* reprezintă o categorie de descoperiri atent studiate, toate fiind însă atribuite bronzului târziu. Merită remarcate în acest segment al lucrării analizele metalografice pentru șase piese din depozitul de la Mihai Bravu (jud. Brăila), care

indică folosirea cuprului din zona Ai Bunar, dar și din Alpii răsăriteni (p. 171-172). *Descoperirile izolate*, împreună cu subcapitolul anterior, ar fi putut să formeze un segment unitar, având în vedere faptul că tratează cu preponderență piese metalice.

În capitolul V - *Analiza tipurilor de artefacte* - au fost studiate uneltele și armele din metal, piatră, materii dure animale, lut, apoi a fost prezentată ceramica din siturile corespunzătoare perioadei de tranziție și epocii bronzului, pentru ca în final să se facă referire la obiectele de podoabă. Ar fi fost poate necesară și o trecere în revistă a armamentului preistoric, într-un pasaj distinct.

Așa cum se obișnuiește în lucrările dedicate unor fenomene culturale din vechime, și în contribuția la care ne referim au fost evidențiate reperatele de cronologie relativă și absolută, incluse într-un capitol distinct al lucrării (cap. VI). Este de remarcat intenția autoarei de a sublinia cele mai importante contribuții și cele mai semnificative date care să permită fixarea unor limite temporale pentru diferitele medii culturale incluse în lucrare. Din păcate, se poate constata numărul încă redus al datelor radiocarbon pentru entitățile culturale post-eneolitice, iar pentru spațiul geografic inclus în lucrare, acestea lipsesc în totalitate. În aceste condiții, apelul la datările din zonele învecinate a fost imperios necesar.

Concluziile volumului sintetizează cele mai importante idei privitoare la dinamica grupurilor umane din etapa premergătoare epocii bronzului și din epoca bronzului, trăsăturile așezărilor și ale comportamentului funerar, precum și legăturile cu alte culturi contemporane aflate în vecinătate.

Lista bibliografică a volumului cuprinde peste 350 de titluri, în mare parte lucrări ale cercetătorilor români, unele fiind cât se poate de recente (2012).

Ilustrația (46 pl.) este sugestivă, bine realizată, dar ordonată alfabetic, conform repertoriului, deși credem că mai potrivită era o aranjare în ordine cronologică sau tematică. Atragem atenția aici că la pl. 13/3 figurează un vas de la Brăila-*Brăilița*, atribuit culturii Usatovo, pentru ca la pl. 23/2, același vas să fie atribuit culturii Jamnaja.

Nu pot fi omise nici unele mici scăpări în procesul de redactare, dar care nu diminuează valoarea științifică a prezentei contribuții (Jamnaja și *Jammaia*, p. 178; Petrescu-Dîmbovița și *Petrescu-Dâmbovița*, p. 39, 112; *A. D. Păunescu*, p. 171, 173, 216 - corect A. D. Popescu).

Așa cum se poate constata și din succinta noastră prezentare, lucrarea Mirelei Vernescu acoperă un gol istoriografic pentru o zonă care, prin trăsăturile mediului natural, nu pare să fi fost foarte frecventată de vechile comunități umane. Studiul bine realizat al autoarei ne arată că Bărăganul a fost, în perioada post-eneolitică și în epoca bronzului, intens locuit de către diferite grupuri umane,

poate și datorită faptului că această subunitate geografică se găsea la intersecția unor importante rute de circulație, dintre care Dunărea trebuie să fi fost cea mai importantă.

Vasile DIACONU

Radu Ota, *De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipium Septimum Apulense*, Editura Altip, Alba Iulia, 2012, 255 p.

Lucrarea *De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipium Septimum Apulense* a lui Radu Ota ilustrează, pentru prima dată în literatura de specialitate românească, imaginea așezării civile din jurul castrului de la Apulum al legiunii a XIII-a Gemina. Cercetarea arheologului Radu Ota, de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, urmărește șirul evenimentelor și contextelor care au favorizat apariția canabelor apulense, evoluția și dezvoltarea lor până la dobândirea statutului de *municipium* și continuă apoi cu situația locuirii civile de aici până în secolul III p. Ch., când provincia Dacia este părăsită de către administrația romană.

În surprinderea aspectelor legate de apariția și dezvoltarea canabelor castrului legionar, autorul aduce în discuție situația cercetărilor din ultimii peste 100 de ani de la Apulum, la care adaugă rezultatele provenite din 15 șantiere arheologice pe care le-a coordonat în zona canabelor apulense.

Încă din primele pagini ale cărții este expusă motivația autorului pentru scrierea lucrării: aceea de a face cunoscută situația canabelor anticului Apulum, a căror importanță și statut au fost mult prea neglijate de către lumea științifică, deși acestea se bucură de un statut unic atât în Dacia cât și în Imperiu. Pe parcursul lucrării, autorul atrage atenția constant asupra calității slabe a rapoartelor de săpătură sau, mai rău, a nepublicării lor și, nu în ultimul rând, amintește de numeroasele distrugereri care s-au făcut pe raza sitului de importanță națională Apulum.

Cartea este prefațată de către Doina Benea și este structurată în șapte capitole, fiecare cu numeroase subcapitole menite să acopere cât mai multe aspecte din apariția și evoluția canabelor.

Din capitolul I, *Introducere* (p. 9-26), aflăm situația cercetării canabelor până la momentul scrierii cărții, precum și teoriile care au apărut în decursul celor peste 100 de ani de cercetare referitoare la momentul apariției canabelor și a întinderii acestora în jurul castrului. Dintre aceste teorii, autorul accentuează aportul lui F. Vittinghoff, care a propus pentru situația de la Apulum aceeași schemă topografică dezvoltată sau existentă pe tot *limes*-ul rhenano-danubian, și anume *castru – canabae – vicus*. În concluziile acestui capitol sunt sintetizate rezultatele cercetărilor arheologice dintre anii 1888 și 2010, sunt eliminate confuziile referitoare la amplasarea canabelor, este argumentată prin analogii aceeași schemă topografică (rhenano-danubiană) de apariție și dezvoltare a locuirii militare și civile antice, iar în final se face referire la reformele militare și administrative ale lui Septimius Severus, în urma cărora locuirea civilă a acces la statutul municipal.

Castrul legiunii a XIII-a Gemina, capitolul II (p. 27-30), are trei subcapitole și discută poziția geografică a castrului și a canabelor. Legiunea a XIII-a Gemina a fost cantonată într-un punct cheie al provinciei și a condiționat dezvoltarea economică a Daciei romane și a așezărilor antice din zonă, întrucât protecția militară și mâna de lucru pe care le oferea au constituit factori care au adus și menținut în zonă un număr mare de locuitori (coloniști și autohtoni). Aceștia răspundeau nevoilor armatei, dar întrețineau și un comerț înfloritor cu restul provinciei sau al Imperiului, bazat pe cantitatea mare de resurse existente în zonă. Legiunea, numărul mare de locuitori și resursele bogate ale zonei au condus la dezvoltarea celei mai mari așezări urbanistice a Daciei.

În capitolul III, *Istoria canabelor și a municipiului severian de la Apulum* (p. 31-44), împărțit în trei subcapitole, cercetarea autorului pornește de la contextul apariției timpurii a locuirii civile în jurul castrului, încă din faza de lemn a acestuia. Cea mai veche dovadă a locuirii civile la est de castru constă într-un fragment de diplomă militară datată la 14 august 99 p. Ch., ce atestă primii veterani care s-au așezat aici. Apoi, de existența canabelor se leagă în mod direct și existența sediului guvernatorilor Daciei, amplasat datorită funcțiilor administrative provinciale într-un cadru civil, cum era și normal. Acesta a fost construit la est de castru iar în jurul lui s-au grupat apoi principalele clădiri publice ale canabelor, ulterior, ale municipiului.

După ce lămurește situația legată de apariția canabelor și amplasarea lor, eliminând diverse teorii confuze care plasau așezarea în diferite părți ale castrului

sau stabileau apariția lor mai târziu decât odată cu instalarea legiunii în zonă, autorul intră în domeniul mărturiilor epigrafice, care vorbesc în mod clar și oficial despre canabe și municipiul apulens.

Capitolul IV, *Sursele epigrafice care atestă canabele și municipiul severian* (p. 45-52) este structurat pe cinci subcapitole și discută inscripțiile descoperite în canabe, caracterul lor votiv, onorific sau funerar, numărul acestora și oficialitățile care le-au ridicat. Din ele reiese clar existența și forma organizării așezării civile, cu magistrați și decurioni aflați la conducerea canabelor și, apoi, la conducerea municipiului.

Viața economică, capitolul V (p. 53-89), împărțit în cinci subcapitole, tratează aspectele economice derulate în așezarea civilă și legăturile dintre mediul militar și cel civil, medii care, de altfel, și-au condiționat reciproc existența economică înfloritoare. În prima parte a capitolului, autorul subliniază tocmai acest context militaro-civil, care a creat cadrul propice pentru comerț. Următoarele subcapitole tratează, pe baza artefactelor descoperite, existența atelierelor de prelucrat metale, de produs materiale de construcție sau a altor activități artizanale. Sunt de reținut discuțiile autorului despre posibila existență a unor *officinae plumbariae* la nord și est de castru și despre datarea unei oglinzi în timpul lui Lucius Verus. Cât despre atelierele de produs materiale tegulare și materiale coroplastice, autorul remarcă lipsa informațiilor din studiile anterioare despre locul sau zona în care aceste centre de producție au funcționat. Tot în acest capitol sunt discutate aspecte despre circulația monetară, autorul subliniind importanța deosebită a acestor artefacte, dar atrăgând din nou atenția asupra calității discutabile a publicării lor, fără contexte clare etc. Majoritatea emisiunilor monetare descoperite de-a lungul timpului la Apulum provin de la Roma și se datorează prezenței aici a legiunii; acestea erau monede de bună calitate și au intrat în provincie pentru nevoile directe ale armatei. Acest flux încetează în a doua parte a secolului III p. Ch., când provincia este părăsită. În ultima parte a capitolului, autorul discută despre existența asociațiilor de meșteri, *collegium fabrum*, cei care dirijau viața economică a orașului. În baza activităților întreprinse de aceștia, orașul este amintit în anul 253 cu epitetul *Chrysopolis*, aluzie la bogățiile care se centralizau aici.

Capitolul VI, *Viața cultural-religioasă* (p. 90-120), cuprinde un volum mare de informații despre viața spirituală apulensă și constituie, împreună cu capitolul anterior, partea centrală a lucrării, cu numeroase discuții și reanalizări ale descoperirilor din zona canabelor și municipiului. Capitolul VI este structurat în șase subcapitole, fiecare discutând anumite categorii de artefacte. Panteonul greco-roman se regăsește în descoperirile de la Apulum într-o proporție de 73%, restul

fiind ocupat de cultele microasiatice, siriene, iraniene și palmyriene. Prezența zeităților străine aici, ca, de altfel, și în restul Imperiului, este o urmare a crizei morale apărute în societatea romană, când panteonul clasic devenise pentru individ un cult rece și formal. Ideea salvării, a ispășirii și a liniștii pe care aceste culte le propovăduiau și-a găsit rapid un număr mare de adepți în Imperiu. După ce discută fiecare zeitate în parte, natura materialului și forma sub care au fost descoperite în reprezentările din canabe, autorul se oprește asupra celor două edificii de cult aflate în zona acestora și nu exclude posibilitatea existenței a cel puțin încă un templu.

Capitolul VII, *Elemente de urbanism în mediul canabelor și municipiului severian* (p. 121-148), este structurat în cinci subcapitole, fiind dedicat complexelor arheologice majore descoperite între anii 1888 și 2010, la care autorul adaugă datele rezultate din cele 15 campanii ale sale. Spre a facilita cercetarea zonei canabelor și a municipiului, autorul împarte așezarea în sectoare: sectorul de sud, de est, de nord și nord-est. Sectorul sudic prezintă cele mai multe locuințe, în timp ce sectorul estic cuprinde sediul guvernatorilor Daciei, care constituie cel mai bogat și important sector al așezării. Discutarea edificiilor publice și private se face cu referire la campaniile arheologice vechi întreprinse în situl Apulum și surprind aspecte legate de datare, caracteristici, funcționalități și tehnici de construcție.

În *Concluzii finale* (p. 149-155), ultimul capitol al lucrării, autorul expune pe scurt și în termeni preciși contextul apariției canabelor, evoluția lor, promovarea la statutul municipal și dezvoltarea municipiului severian.

Bibliografia folosită este una bogată și cuprinde, pe lângă articole și cărți ale cercetătorilor români, un număr la fel de mare de lucrări din literatura de specialitate străină. La finalul cărții, autorul realizează o listă cu anexe (p. 156-190) și planșe (p. 215-253) cu artefacte provenite din zona canabelor și a municipiului severian, pe care le descrie și le încadrează cronologic (acolo unde este cazul).

Lucrarea lui Radu Ota reprezintă un punct de plecare important pentru viitoarele cercetări ale canabelor apulense.

Ioan OPREA